

Garść wspomnień o współpracy z Instytutem Rozwoju Gospodarczego (szczególnie w zakresie badań koniunktury)

Moja współpraca z Instytutem Rozwoju Gospodarczego SGH rozpoczęła się dość wcześnie. Będąc w zespole Katedry Ekonomiki Rolnictwa SGPiS i pracując równocześnie w Komisji Planowania przy Radzie Ministrów (jako Zastępca Przewodniczącego), zostałem 28 października 1982 r. powołany na członka Rady Naukowej Instytutu na okres 1981-1984 przez ówczesnego Rektora SGPiS, prof. dr hab. Stanisława Nowackiego. W powołaniu znalazłem dopisek: *„Wyrażam nadzieję, że działalność Obywatela Profesora w Radzie Naukowej przyczyni się do dalszej intensyfikacji prac naukowych Instytutu”*.

Nie wiem, czy ta nominacja została ponowiona na kolejną kadencję (1984-1987), ale wiem, że Minister Nauki i Szkolnictwa Wyższego zlecił SGPiS, jako generalnemu wykonawcy, realizację prac badawczych ujętych w resortowym programie badawczym nr RP. III.44 (program stowarzyszony z programem prof. dr hab. A. Wosia „Kierunki i czynniki rozwoju rolnictwa i gospodarki żywnościowej”) pt. „Samowystarczalność żywnościowa w strategii rozwoju gospodarki narodowej”.

Zlecenie to, które podpisał ówczesny Podsekretarz Stanu, prof. dr hab. Stanisław Nowacki, w punkcie 2 stwierdzało: *„Nadzór nad realizacją programu powierzam Obywatelowi Rektorowi”* oraz w punkcie 3: *„Zgodnie z propozycją Obywatela Rektora bezpośrednio kierowanie programem powierzam Obywatelowi Prof. dr hab. Eugeniuszowi Gorzelakowi”*. Jak wynika z dokumentów program był realizowany w okresie 15 kwietnia 1986 do 31 grudnia 1990 r. Ważniejsze wydarzenia w realizacji programu to:

1. Powołanie 14 osobowego Zespołu Koordynacyjnego składającego się z przedstawicieli SGH (9 osób), IERiGŻ (2 osoby) IRWiR (2 osoby) i SGGW (1 osoba);
2. Pierwsza konferencja naukowa, październik 1987, z udziałem 42 osób; publikacja referatów: „Prace i Materiały IRG SGH”, nr 20, 1989;
3. Druga konferencja naukowa, 46 osób, czerwiec 1990 r., publikacja referatów: „Prace i Materiały IRG SGH, nr 23 i 29, 1990 i 1991;

4. GUS, „Materiały Statystyczne”, nr 49, *Potrzeby żywnościowe gospodarstw domowych*, Warszawa 1987;
5. Raport końcowy, „Prace i Materiały IRG SGH”, nr 30, 1991 r.;
6. 17 publikacji książkowych w różnych wydawnictwach i 23 publikacje zamieszczane w czasopismach przez Autorów, biorących udział w realizacji programu.

Na marginesie realizacji programu warto wspomnieć, że personel Instytutu wywiązywał się znakomicie z uciążliwych wymagań organizacyjnych (zawieranie umów z wykonawcami zadań, sporządzanie sprawozdań, rozliczenia itp.). Nie byłem przecież w tym czasie pracownikiem Instytutu i nie miałem żadnej zwierzchności nad pracownikami zatrudnionymi w Instytucie, a nie zdarzyło się żadne nieporozumienie między mną, kierownikiem programu, a współpracującymi ze mną pracownikami Instytutu. Można powiedzieć, że zaprzyjaźnił się wzajemnie.

Wspominam o tej sprzyjającej sytuacji, ponieważ Rektor SGPiS, prof. dr hab. Zygmunt Bosiakowski, 29.XII.1989 powołał mnie na stanowisko Dyrektora Instytutu Rozwoju Gospodarczego, z dniem 1 stycznia 1990 r. Stanowisko to opuścił dotychczasowy dyrektor, prof. dr hab. Włodzimierz Januszkiewicz, w związku z wyjazdem na placówkę zagraniczną. Do wyboru mnie na dyrektora przyczynił się prof. Adam Kurzynowski, ówczesny prorektor SGPiS, odpowiedzialny za badania naukowe Uczelni, z którym współpracowałem jako kierownik programu w latach 1987-1990.

Z perspektyw 17 lat od objęcia funkcji Dyrektora Instytutu mogę dzisiaj powiedzieć, że po raz kolejny pojawiła się w moim życiu **intelektualna przygoda podjęcia nowych zadań, w tym przypadku nowego rodzaju badań naukowych, mianowicie badań jakościowych, jakimi są badania koniunktury**. Tak się bowiem zdarzyło, że w końcu lat osiemdziesiątych dokonywały się w świecie, w Europie i w Polsce radykalne zmiany polityczno-ekonomiczne, polegające głównie na rozpadzie Związku Radzieckiego i osiągnięciu pełnej niepodległości Polski oraz innych krajów środkowo-wschodniej Europy. W konsekwencji tych zmian w Polsce, w latach 1989-1990 doszło do urynkowania gospodarki i do potrzeby rozwinięcia badań rejestrujących rozwój gospodarczy czyli pewnego rodzaju koniunktury.

Badania koniunktury zostały szczególnie szeroko wprowadzone w krajach zachodnich już w latach dwudziestych XX wieku w Stanach Zjednoczonych, a po II wojnie światowej w krajach Europy Zachodniej, Niemczech, Włoszech i we Francji. Już w 1949 r. w Monachium IFO (Institut für Wirtschaftsforschung) rozpoczął regularne badania koniunktury w przemyśle i wśród konsumentów. Wkrótce potem podobne badania podjęły dwa instytuty, Istituto Nazionale per lo Studio della Congiuntura (ISCO) we Włoszech oraz Institut National de la Sta-

tistique et des Etudes Economiques we Francji. W ślad za nimi inne instytuty naukowe w krajach Zachodniej Europy rozpoczęły podobne badania, dzięki czemu już w 1952 r. utworzona została organizacja do spraw metodycznych, prowadzenia badań i ich popularyzacji o nazwie: „Comité International pour l'Etudes des Méthodes Conjuncturalles (CIMCO)”, potem zaś w 1960 r. „Centre for International Research on Economic Tendency Survey (CIRET)” z siedzibą w Monachium, przy IFO (obecnie w Zurichu). Kraje zachodniej Europy podjęły prace organizacyjne ku ujednoczeniu systemu badań za pomocą testów koniunktury. I tak w 1962 r. wprowadzony został w tych krajach zharmonizowany test koniunktury w przemyśle, a w 1966 r. w budownictwie i w 1972 r. test konsumencki oraz w 1984 r. w handlu detalicznym.

W 1990 r. kraje zachodnie postanowiły udzielić pomocy metodycznej krajom Europy Środkowo-Wschodniej, które weszły na drogę gospodarki rynkowej. Dwie organizacje OECD (Organization for Economic Cooperation and Development) z siedzibą w Paryżu i EUROSTAT (Statistical Office of the European Communities) z siedzibą w Luksemburgu otrzymały zlecenie, aby przeprowadzić seminaria (workshops) w tych krajach, w celu udzielenia pomocy w prowadzeniu, analizowaniu i publikowaniu badań koniunktury.

Pierwsze takie seminarium zorganizowane zostało w IFO, w Monachium 21-26 czerwca 1991 r. Przedstawiciele tego Instytutu brali czynny udział we wszystkich następnych seminariach zorganizowanych w różnych krajach w latach późniejszych, do 1996 r. (Bratysławie, Warszawie, Poznaniu, Tallinie, Sofii i Budapeszcie).

Celami seminarium w Monachium były:

1. Zorientowanie krajów zmieniających ustrój w Europie Środkowo-Wschodniej, w jaki sposób prowadzone w tych krajach badania produkcji i konsumpcji (business – and consumer surveys) mogą być dostosowane do norm i metod badawczych stosowanych w krajach zachodnich;
2. Dostarczenie informacji, jak prowadzić takie badania w krajach Europy Środkowo-Wschodniej;
3. Dokonanie przeglądu technik i metod analizy szeregów czasowych stosowanych w krajach OECD.

Na seminarium zostali zaproszeni przedstawiciele centralnych urzędów statystycznych ze wszystkich zainteresowanych krajów oraz przedstawiciele instytutów badawczych w tych krajach, które prowadzą badania koniunktury lub też przygotowujących się do takich badań w przyszłości. Instytut Rozwoju Gospodarczego SGH został także zaproszony, ponieważ w drugiej połowie lat osiemdziesiątych zaczął prowadzić takie badania, polegające na budowaniu tzw. wskaźników wczesnego ostrzeżenia. Rzecz polegała na tym, że wprawdzie

plany uchwalane przez ówczesne parlamenty, jako wyraz woluntarystycznych zamierzeń, nie były rezultatem obiektywnych zjawisk, to jednak sama próba ocen przebiegu wykonania owych planów w postaci takich wskaźników, stwarzała szansę zbliżenia się do badań koniunktury prowadzonych w krajach zachodnich. Już w drugiej połowie lat 80 – tych dr Alfred Bieć, pracownik IRG, nawiązał stosunki z ISCO we Włoszech i w 1986 r. rozpoczęte zostały badania koniunktury w przemyśle uspołecznionym (państwowym i spółdzielczym). W 1990 r. prof. Jerzy Małysz uruchomił podobne badania kondycji gospodarstw domowych we współpracy z tygodnikiem „Kobieta i Życie”.

Z Polski zaproszeni zostali i uczestniczyli w seminarium przedstawiciele GUS (2 osoby), Akademii Ekonomicznej w Poznaniu (2 osoby) i Instytutu Rozwoju Gospodarczego (3 osoby), mianowicie prof. Jerzy Małysz, dr Zbigniew Matkowski i ja, Eugeniusz Gorzelak. Na seminarium w Monachium prof. Jerzy Małysz przedstawił badania dotyczące kondycji gospodarstw domowych w Polsce (consumer surveys), a dr Zbigniew Matkowski badania koniunktury w przemyśle (business industrial survey) – zamiast dr Marii Bieć, która te badania wówczas prowadziła, a która do Monachium nie pojechała. Obie prezentacje spotkały się z dużym zainteresowaniem uczestników seminarium. Wszyscy nasi przedstawiciele brali czynny udział w dyskusji. Na tle innych krajów Europy Środkowo-Wschodniej badania koniunktury prowadzone w IRG odznaczały się już wówczas dojrzałością metodyczną i analityczną. Zostało to zauważone i podkreślone przez przedstawicieli OECD oraz IFO. Wyrazem uznania dla dorobku IRG było zaproponowanie przedstawicielowi IRG uczestnictwa w panelu rozpoczynającym Kongres CIRET w Budapeszcie, w październiku 1991 r. na temat wyników badania koniunktury w krajach całego świata. Uczestniczyłem w tym Kongresie. Trzeba w tym miejscu powiedzieć, że podobne Kongresy organizowane są co 2 lata (ostatnio) na różnych kontynentach. I tak np. w 1993 r. zorganizowany był Kongres w Cape Town, w którym uczestniczył tylko¹ prof. Jerzy Małysz, a w 1995 r. w Singapurze, w którym uczestniczyły trzy osoby, a mianowicie prof. Elżbieta Adamowicz, prof. Maria Podgórska, realizatorki badań koniunktury w przemyśle i w budownictwie, i prof. Jerzy Małysz, gospodarstwa domowe. W 2004 r. podobny Kongres CIRET zorganizowany był przez IRG w Warszawie, a w 2006 r. w Rzymie.

Wracając do seminarium w Monachium, postanowiono:

1. W OECD opracowany będzie wzorcowy kwestionariusz do badań zjawisk gospodarczych (business survey). Kwestionariusz ten został rzeczywiście

¹ Nie pojechałem do Cape Town (Kapsztad, Republika Południowej Afryki), ponieważ przechodziłem właśnie operację biodra. Pracowała tam w tym czasie, jako lekarka, moja bratanica z mężem, również lekarzem.

- rozesłany do uczestników seminarium wraz z zaleceniem stosowania go w krajach Środkowo-Wschodniej Europy;
2. Do kwestionariuszy nie należy wprowadzać pytań ilościowych;
 3. Centralne urzędy statystyczne w różnych krajach powinny w zasadzie prowadzić badania ilościowe, do których są powołane. Badania jakościowe powinny być prowadzone w niezależnych instytutach naukowych;
 4. Oba rodzaje badań są nieodzowne do konfrontacji wyników, wzajemnie się bowiem uzupełniają.

Po zakończeniu seminarium spotkaliśmy się z prof. Karlem Oppenländerem, dyrektorem IFO oraz dr Gernotem Nerbem, szefem Zakładu Business Surveys w tymże Instytucie. Przedmiotem spotkań była bliższa współpraca IFO z IRG.

W uzupełnieniu tych informacji można dodać, że od 1993 r. OECD i EUROSTAT zorganizowały oddzielnie podobne seminaria dla krajów powstałych z rozpadu Związku Radzieckiego, aby przygotować je także do tego rodzaju badań. W dalszych seminariach, po Monachium, dyskutowane były różne problemy, między innymi wzorcowe kwestionariusze (ankiety) do badań. W Sofii na przykład kwestionariusze do badań w przemyśle, budownictwie i handlu detalicznym. Pozwoliło to na ujednoczenie kwestionariuszy używanych w różnych krajach, między innymi w naszym kraju.

Niezwykłe owocne było to uczestnictwo w seminariach i zachęcające do rozwijania badań koniunktury w naszym Instytucie. Potrzebne jednak były finansowe środki do rozpoczęcia badań. Jeszcze w 1992 r. udało mi się pozyskać takie środki w Agencji Rynku Rolnego, gdzie byłem doradcą Prezesa i dzięki nim uruchomiłem badania koniunktury w gospodarstwach rolnych. ARR u progu przekształceń ustrojowych na początku lat 90-tych i wprowadzania gospodarki rynkowej była zainteresowana w sponsorowaniu badań proponowanych przez IRG. Jednakże badania koniunktury w rolnictwie nie były prowadzone w krajach Unii Europejskiej prawdopodobnie dlatego, że rolnictwo w tych krajach uczestniczy w tworzeniu dochodu narodowego w znikomym stopniu. Ale przecież realizowana była Wspólna Polityka Rolna (CAP – Common Agricultural Policy), pochłaniająca ogromne kwoty pieniędzy z budżetu wspólnego UE dla podtrzymania poziomu życiowego nielicznej ludności rolniczej. Również żaden z krajów Europy Środkowo-Wschodniej nie podjął badań koniunktury w rolnictwie. W takich warunkach, na pustym polu, musiałem organizować badania, nie mając żadnych wzorców do naśladowania. Rzeczą najtrudniejszą było przyjęcie parametrów do konstrukcji ogólnego wskaźnika koniunktury. Wybrałem dwa parametry: 1. wyrównane salda przychodów pieniężnych w dwóch kolejnych badaniach (stan i prognoza) jako wskaźnik sytuacji ekonomicznej gospodarstw rolnych oraz 2. stosunek rolników do polityki rolnej,

inaczej wskaźnik zaufania. Ogólny wskaźnik koniunktury obliczony jest z obu wskaźników, przy czym przychodom pieniężnym nadałem większe znaczenie (ranga 2, wobec rangi 1 – zaufaniu rolników²).

W roku 1993 Instytut Rozwoju Gospodarczego prowadził cztery rodzaje badań koniunktury:

- w przemyśle uspołecznionym, od 1986 r. – dr Maria Bieć
- w gospodarstwach domowych, od 1990 r. – prof. Jerzy Małysz
- w rolnictwie, od 1992 r. – prof. Eugeniusz Gorzelak
- w przemyśle prywatnym, od 1992 r. – prof. Eugeniusz Gorzelak

Zaistniała potrzeba uruchomienia dalszych rodzajów badań. Wiedząc, że Rektorat SGH sprzyjał badaniom koniunktury, wybrałem się z wizytą do Pani Prorektor Elżbiety Adamowicz, aby przedstawić te potrzeby. Należało zdobyć wsparcie finansowe (granty) na poszerzenie badań koniunktury w całym przemyśle i uruchomić badania w budownictwie i w handlu, do czego zachęcali nas organizatorzy seminariów międzynarodowych. Nie wiem, w jaki sposób potoczyły się działania w Rektoracie SGH, ale wiem, że moja wizyta przyniosła pozytywne skutki. Znalazły się granty, znaleźli się kierownicy badań w budownictwie i w handlu oraz ustabilizowało się stałe kierownictwo badań.

Jesienią 1993 ukończyłem swoją misję organizatorską badań koniunktury w Instytucie Rozwoju Gospodarczego SGH, bowiem przestałem pełnić funkcję dyrektora. Do dzisiaj jednak prowadzę badania koniunktury w rolnictwie. Na zawsze pozostały w mojej świadomości przyjemne i niezatarte wrażenia.

² Pełną metodykę badań koniunktury w rolnictwie znajdzie Czytelnik w Biuletynie Instytutu.